

Hol terem a kékfrank?

Lokális pénzformák, közösségi pénzrendszerek

Szalay Zsuzsanna Eszter*

Abstract **Where does Kékfrank grow? Local moneys, community currency systems.** The paper tells the history of Hungary's first complementary currency voucher from its origin up to the beginning of 2011. The concerns of Kornai János regarding public funds (Mozgó Világ 2010/11) will be answered. After clarifying the main ideas relevant to the definitions of the economy along with money, the author will focus on unmasking faulty practices in the name of sustainable development. The paper will also address how weak connections play a stabilizing role in communities. This will be followed by describing the regulatory and market conditions as well as the economic history of today's Kékfrank, a community currency from Sopron. Thereafter related EU directives will be named. A systematic list of the main features of Kékfrank will be provided. The author concludes that with the use of complementary currency, regions become highly resilient and adaptive in strengthening the national economy.

Keywords complementary currency, sustainable economy, EU directives, resilience, weak connections, Kékfrank, SCE

1. Bevezetés

Jelenlegi világunk központi szereplője a pénz. Forog és forgatja a világot. A pénzrendszer működésének harmonikusabbá tételére Magyarországon is megjelentek az első alulról jövő kezdeményezések. Határozottan állítjuk, hogy a hálózatelmélet legfontosabb megállapításai a pénzrendszerek terén is érvényesek. Az önszerveződő hálózatokból álló rendszerek stabilitása, alkalmazkodó képessége nagyobb. Néhány elméleti felvetés után nézzük meg, hol terem a Kékfrank?

2. Alapvetéseink

A gazdálkodás adott időszakra jellemző formája nem örökérvényű, hanem az Ember és a Természet közötti kommunikációt jelenti. Vagyis a gazdálkodás a bennünket körülvevő külső természet és az emberi lényegünket kifejező belső természet egymásra hatása.

* Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet
E-mail: zsuzsanna.szalay@uni-corvinus.hu

A pénz egy közösség intézményrendszere, munkamegosztást biztosító infrastruktúra, lehetővé teszi a tevékenységcsere résztvevői között az információ- és az anyagáramlást. Közösséget szolgáló infrastruktúra, vagyis közjóság. A gazdálkodás, mint kommunikáció nyelve a pénz, J. Robertson¹ ezt a gazdasági élet nevű játék pontozási rendszerének nevezi.

A „fenntartható fejlődés” fogalomhasználat hajlamos csak az egyetemességre tekinteni, csak a glóbuszra hivatkozni, holott az élet továbbvitelét, a létélmény megélési és táplálási keretét a közösségek jelentik.

A közösségek fellazulása a személyiség számára a két szélső pólus közötti ingadozásként jelenik meg: egyszerre akarjuk magunk számára a jót, és óhajtjuk az egyetemes jót. Nem találjuk helyünket és kötődésünket, így nem tudjuk megélni a közjót. Az egyéni érdek által vezéreltség folytatólagos elfogadása mellett kevés szó esik a közösségek fenntarthatóságáról.

3. Hogyan lesz egy rendszer viharálló? Építsünk gyenge kapcsolatokat

Az együttműködés, mint kölcsönös segítség és az élő közösségek egymást feltételezik. A bizalmi hálóként érvényre jutó társadalmi tőke fontos részeit jelentik a gyenge kapcsolatok. A hálózat olyan rendszert jelent, amelyet gyenge és erős kapcsolatokkal összekötött elkülönült elemek alkotnak. Mivel az elemek maguk is lehetnek hálózatok, ezért a természetes hálózatok egymásba ágyazottak. A külső és a belső természet közötti kapcsolatként értelmezett gazdálkodás leírására ezért a hálózatelmélet tényleg alkalmazható.

Egy kapcsolat erős vagy gyenge voltát az határozza meg, hogy eltávolítása után a hálózat várható viselkedése mennyire változik meg. Vagyis az erős-gyenge jelző nem a kapcsolódó elemekre vonatkozik, hanem hogy a kapcsolat megszűnte milyen következménnyel jár a rendszerre nézvést. Erős kapcsolatok megszűnések azonnal szétesik a hálózat. Gyenge kapcsolat eltávolítása után a hálózat válaszainak átlaga ugyan nem változik, de a válaszok szórásának növekedése miatt kiegyensúlyozatlanná, bizonytalaná válik a rendszer. Erős kapcsolatot jelent a társadalmon belül a tradíció, a jogrend, a kiszámítható működés különböző csatornái, mint az úthálózat, az iskolarendszer, hírközlő szervek és témánkhoz közeledve: a hagyományos bankrendszer. Gyenge kapcsolatot alkot a társadalmi tőke bizalmi hálója, a szívességi, ajándékozási kapcsolatok, az informális kapcsolatok sokféle ága-boga, facebook és társai.

Világszerte megfigyelhető, hogy a hivatalos tehát a jegybank által elismert pénzek mellett a helyi közösségek másodlagos pénzfórmát, ún. pénzhelyettesítőt teremtenek, amelyet saját közösségük határain belül a hagyományos pénz mellett használnak. Ezen lokális pénzfórmula elnevezése nem egységes: közösségi -, kiegészítő-, lokális- és helyi pénz egyaránt elterjedt. A világháló nagymértékben segíti elterjedésüket, számuk ezer felett van, egyedül Németországban közel 50 helyen igyekeznek a pénz működési rendjének monokultúrájába helyi sajátosságokat telepíteni. (Egyetemi tanárszékek, konferenciák és szakfolyóiratok foglalkoznak a témával, legismertebb honlapja az alábbi: complementarycurrency.org.)

A kiegészítő pénzek rendszerét gyenge, a hagyományos pénzrendszert pedig erős kapcsolatként értelmezve megfogalmazható, hogy a kiegészítő pénzek gyenge kapcsolatként stabilizálják az egész pénzügyi rendszert, növelik annak rugalmasságát

¹James Robertson: Money Values and Ethical Values. Curing the Mismatch Between Them. In: Laszlo Zsolnai (ed), Ethical Prospect: Economy, Society, and Environment, Springer Science-Business Media BV, 2009, letölthető: <http://www.jamesrobertson.com/article/moneyvaluesandethicalvalues.pdf>

és alkalmazkodóképességét. Ez utóbbira a világgazdaságot megrengető 2008-as esztendő után és az elhúzódó kilábalás közepette nagy szükség van.

Az alulról jövő innovációk és kreatív útkeresések éppen a gyenge kapcsolatok sajátosságai.² S itt elérkeztünk ahhoz a ponthoz, hogy megkíséreljünk válaszolni Kornai Jánosnak a *Mozgó Világ* 2010. november számában feltett kérdésére. Ahogy a verseny és az együttműködés, meg a magán-, és a közérdek, vagyis a piaci és a bürokratikus koordináció egymást kiegészítő, egymás megvalósulását segítő, és így egészet teremtő duális fogalompárok, ugyanúgy beszélhetünk a gyenge és az erős kapcsolatok, egy jól működő pénzrendszert tekintve a helyi és a jegybank által kibocsátott pénzek együttes létformájáról. Mivel a helyi pénzeket a régiók a maguk szükségleteinek megfelelően alakítják ki és működtetik, így azok közszolgálati feladatot is betöltenek anélkül, hogy hagyományos formában számolt és kifizetendő közpénzre igényt tartanának.

A helyi pénzek a *genius loci* megfoghatóvá, személyesen érzékelhetővé tételével korrigálják a piaci versenynek a társadalom szövetén okozott negatív hatásait és az adott régióon belül erősítik a társadalmi hálót, pont azt, aminek hiányára Tenigl-Takács László oly fájdalmas pontossággal mutatott rá a *Mozgó Világ* fent említett számában.

4. Ahol nem csak jó bor terem

A következőkben a soproni Kékfrank³ példáján szeretném bemutatni, hogy közösségi pénzként mennyiben tekinthető társadalom-gazdasági és technikai innovációnak, mennyiben járul hozzá a határ menti város fenntartható fejlődéséhez. A magyar kiegészítő pénzeket North⁴ tanulmányozta behatóan, azóta a gazdasági válság miatt tovább erősödött az igény, de szélesedett az elméleti bázis is. A világháló segítette és segíti az egyéb alternatív gondolatok terjedését, civil konferenciák, előadások szervezését és a cserekörök életének intenzívebbé válását, sőt a cserekapcsolatok lefolytatását.

A bankok, a vállalatok egyre több pénzhelyettesítőt vezettek be Magyarországon, úgy mint bankkártyákat, pontgyűjtő kártyákat, étkezési és üdülési utalványokat, mobiltelefonos fizetéseket. Ezek technikai pénzhelyettesítők, amelyek a vásárlás és vétel tranzakciós költségeit csökkentik, vagy/és célzottá teszik a pénzfelhasználást. A közgazdasági pénzhelyettesítők hitelteremtéssel és a forgási sebesség növelésével viszont gazdaságélénkítést eredményeznek az adott lokalitás számára, a belső termelés és fogyasztás helyi összekapcsolásával hozzájárulnak a lokalitás viszonylagos függetlenségéhez, fenntartható fejlődéséhez.

Röviden tekintsük át a város bevezetés előtti, a 20. században kialakult gazdasági adottságait! Az Osztrák-Magyar Monarchia államszövetség volt, a hadügy, a külügy és a pénzügyek közös vitele mellett mindkét ország megtartotta területi és gazdasági integritását. Magyarország 1920-ban elvesztette területének 71,5, lakosságának 59,1 és magyar ajkú népességének 32,2%-t. A Sopront is magában foglaló Őrvidék (Burgenland) területének nagy része, annak központjával, Kismartonnal (Eisenstadt) együtt Ausztriához került. A területvesztés által a történelmileg kialakult vármegyei

² A helyi pénzek kialakulása a fennálló pénzrendszer keretén belül egyfajta fraktálszerűség érvényesülését jelenti, amely szintén növeli a stabilitást.

³ A kezdeményezés honlapja németül, magyarul és horvátul: <http://www.kekfrank.hu>

⁴ North, Peter: Constructing Civil Society? Green Money in Transition Hungary, *Rev. of Int. Pol. Economy*, Vol. 13, No. 1 (Feb., 2006), pp. 28-52, letölthető: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/25124060.pdf> magyarul: *Eszmélet*, 21. évf. 81. szám, (2009. tavasz) http://epa.oszk.hu/01700/01739/00066/eszmelet_EPA_01739_81.item1146.htm

gazdálkodás szétesett. A korábbi szerves társadalmi-gazdasági kapcsolatok ugyan megszakadtak, de a határok átjárhatósága még megmaradt. A II. világháború után viszont, a vasfüggöny idején teljes lett az izoláció. Sopronba határszéli városként alig jutott fejlesztési forrás a szocializmus idején. A szocializmus végén az itt élők a Pán-európai Piknik megszervezésével, a német lakosság újraegyesítésének elindításával történelmet írtak.⁵

A rendszerváltás során, idején az állami vállalatokat felszámolták, tevékenységük jórészt megszűnt. Talán az egyetlen kivétel a bor- és a szőlőtermesztés volt. Megerősödött a város idegenforgalma, elindult a bevásárló-turizmus, árfolyamtól függően, hol az egyik, hol a másik irányba. Viszont az olcsó munkaerő Ausztriába, a szolgáltatásokat (fogorvost, fodrászt) igénybevevők meg Magyarországra jöttek. A helyi kiskereskedelem visszaszorult, tért nyertek a multinacionális láncok.

5. A jogszabályi és a piaci környezet, meg az indulás

A béren kívüli juttatások közvetítésére 1993-tól kezdődően a magyar vállalatoknál utalványrendszerek (étkezési, üdülési, stb.... utalványok) jelentek meg. A három francia a Sodexo Pass, Accor Services, és a Chèque Déjeuner hamarosan szinte az egész piacot lefedte. Az utalványok rendszere tovább erősödött 2006-tól, az országos gazdasági megszorítások idején, mert a javadalmozás ilyen formája a vállalatok számára adómentakarítással járt. A kibocsátók a hozzájuk visszaáramlott és lepecsételéssel megsemmisített utalványok ellenértékét a beváltóhelyek felé átutalják. A nyereségük részét jelenti, hogy a kibocsátás időpontja és a beváltási nap közötti intervallumban az utalványok ellenértékét tőkeforrásként hasznosítják.

Perkovácz Tamás 2007-ben a város neves vendéglőseként vállalkozott a természetbeni juttatások helyi közvetítésére. A saját éttermében is és másutt is beváltható meleg étel utalványt, majd hideg étel – és ajándék –, ill. beiskolázási utalványt, mint egyszer használatos pénzhelyettesítőt hozott forgalomba HAMI néven. Majd minden olyan típust, amit a francia nagyok a vállalkozók javaslatára bevezettek. Ő viszont törekedett arra, hogy utalványait kizárólag hazai tulajdonú boltban és vendéglátóhelyen lehessen beváltani. Az egyes típusokat 60-70 környező településen lehet beváltani, természetesen Sopronban a legnépszerűbbek, ott mindegyiküket elfogadják kb. 180 helyen. A városi piac környékén a beváltóhelyek sűrűsége nagyobb, ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a helyi piac túljutott kereskedelmi mélypontján. A HAMI utalványok a kibocsátó Perkovácz Bt. számára is, a beváltóhelyek számára is igen előnyösek. Az egyik oldalon tőkeforrás képződött, a másik oldalon pedig forgalom-bővülés következett be.

A Kékfrank megszületésében, mint utóbb kiderült, fontos előfeltétel volt az európai jogrendben egy új vállalkozási forma, az Európai Szövetkezet megjelenése (Angolul: The European Cooperative Society) latin megfelelője (*Societas Cooperativa Europaea*) alapján röviden: SCE⁶. Ezt a formát a tagországoknak 2006. 08. 18-tól kellett bevezetni saját nemzeti jogrendjükbe.⁷ Az Európai Unió, hogy támogassa a tagországok határain túlnyúló együttműködést, olyan vállalkozási formákat

⁵Nagy László tudósítása az 1989. szept.11-i eseményről: <http://www.berliner-mauer.de/laszlo-nagy/laszlonagy-ha.htm>

⁶ Itt található meg: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:207:0001:0024:EN:PDF>

⁷ A magyar jogrendben ezt a formát a 2006. évi LXIX. törvény tárgyalja, letölthető: <http://www.complex.hu/kzldat/t0600069.htm/t0600069.htm#kagy1>

alkotott, amely az egész Unió területén egyetlen szereplőként tud fellépni. Ezek egyike a SCE.⁸ Határokon átvivő szövetkezeti alapú kapcsolatépítés vált lehetővé az új vállalati formával, amely a szétszakított részek gazdasági újraegyesítése előtt nyitotta ki a kaput.

Kiemelendő, hogy a szövetkezeti keret és a közösségi pénz intézményes társítása még magától értendően tűnhet, mert a szövetkezetről tudjuk, hogy demokratikus forma, amely a tagok számára átlátható, és azonos erejű szavazattal rendelkeznek, de mindenképpen újdonság, hogy ez országok között valósul meg.

A Kékfrank létrejöttét segítette az a törvényalkotási folyamat, amely az Európa Parlament és Tanács által 2007 végén kibocsátott 2007/64/EC irányelvnek (Payment Service Directive)⁹ magyar jogrendbe való beillesztését szolgálta. A jelzett törvényalkotási folyamat a következő változásokat hozta:

1. A pénzforgalmi szolgáltatások (payment service) nyújtására egy új formát, pénzforgalmi intézményt (payment institution) vezetett be.

2. A pénzforgalmi szolgáltatások (payment service) között a Mellékletben (Annex) definiálta a fizetési eszközök (payment instruments) vagyis komplementer pénztípusok, pénzhelyettesítők (complementary currency) kibocsátását és elfogadását, illetve a távközlési eszköz, digitális vagy IT eszköz segítségével történő fizetési műveleteket.

A fenti irányelvnek megfelelő törvények Magyarországon ugyan egy hónappal a Kékfrank mögött álló HA-MI Összefogunk SCE alapítása után, 2009. november 1-vel léptek hatályba,¹⁰ de az mindenképpen elmondható, hogy a változás már benne volt a levegőben, így segítette az engedélyeztetési folyamatot. Az SCE a pénzforgalmi szolgáltatások ellátását még nem tudta saját hatáskörben megszervezni, arra egy pénzintézetet, a Rajka és Vidéke Takarékszövetkezetet kérte fel, amely tagként lépett be az SCE-be, s így maga is a megvalósítás cselekvő részévé vált.

Foglaljuk össze az eddigieket:

– A Kékfrank, mint kiegészítő pénz működtetési keretének Sopronban a SCE formát választották. Ezzel egy olyan erős, határokon túlnyúló formát teremtettek, amely (összhangban a Lisszaboni Szerződésben is szereplő szubszidiaritási alapelvvel) lehetőséget ad egy viszonylagosan független önszabályozó és önfenntartó közösségi létmódra.

– A Kékfrank egy már működő, egyszer használatos pénzhelyettesítő, ún. vásárlási utalvány aktív elfogadói körére építve indult el. Mindkettő mögött ugyanaz a közösségért tenni akaró szűk mag, lelkes patrióták állnak. A végső fogyasztóra koncentrálló szerveződésnek a későbbiekben át kell alakulnia ellátási láncok hálózatává.¹¹

– Ha egy közösség kiegészítő pénzt szeretne bevezetni Magyarországon, akkor, lehetősége van arra, hogy azt ne banki tevékenységként, hanem pénzforgalmi intézményi keretek között (maga által, vagy azt kiszervezve) valósítsa meg.

⁸ SCE-n kívül a másik két lehetséges határon túlnyúló közös vállalkozási forma Európai Részvénytársaság (European Public Limited – Liability Company, *Societas Europaea*, SE) és az Európai Gazdasági Egyesülés (European Economic Interest Grouping, EEGI)

⁹ Itt található meg: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:0036:EN:PDF>

¹⁰ http://www.pszaf.hu/data/cms2087198/2009_LXXXVtv.pdf és http://www.pszaf.hu/data/cms2087197/2009_LXXXVItv.pdf

¹¹ Ebben a dolgozatban az egyszer használatos, vagyis a végbement vásárlási tranzakció után megsemmisítendő pénzhelyettesítőt utalványnak nevezem, minden más esetben kiegészítő pénzről, vagy pénzhelyettesítőről beszélek. Vagyis „HAMI utalvány”-ról és „KÉKFRANK pénzhelyettesítő”-ről beszélek, jóllehet tudom azt, hogy mások használják a KÉKFRANK utalvány kifejezést is.

Ezután pedig lássunk néhány konkrét adatot a Kékfrankról, mint pénzhelyettesítőről (az érintettek szóhasználata szerint utalványról) és a mögötte álló szervezetkezeztől:

- a) A HA-MI Összefogunk Korlátolt Felelősségű Európai Szövetkezetet (röviden: SCE) 123 tag, vállalkozók és magánszemélyek hozták létre, 385db 100 EUR kibocsátott részjegy megvásárlásával. Tehát 38 500 EUR törzstőkével alakult meg 2009. szeptember 29-én, a város védőszentjének napján.
- b) A szövetkezet stratégiai partnerei: Rajka és Vidéke Takarékszövetkezet, Sopron Városi Kereskedelmi és Iparkamara, Sopron és Vidéke Ipartestület, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kara, CIG Pannónia Biztosító. A felsorolás is jelzi, hogy a lelkes magnak sikerült az ügy mellé állítania a város véleményformáló köreit.
- c) Az SCE tagja lehet, akit egy már korábban belépett tag ajánl és vásárol min. 1 db. (max. 40 db) 100 EUR értékű részjegyet, elfogadja az alapszabályt és az 5 fős igazgatótanács jóváhagyja. (A több részjegy se biztosít erősebb szervezeti jogot, csak nagyobb osztalékot jelent.) A tagok vállalják, hogy elfogadják, és csereeszközként használják a Kékfrankot.
- d) A SCE célja, hogy Sopron és vonzáskörzetében élénkítse a gazdaságot Kékfrank pénzhelyettesítő segítségével határokon átnyúlóan a tagok vállalkozásain keresztül, ösztönzést adva a helyben előállított termékek és nyújtott szolgáltatások igénybevételére.
- e) A Kékfrank pénzhelyettesítő (Kfr a rövidítés) papíralapú változatát a Pénzjegynyomda Zrt. készítette, 2010. május 7-én történt meg az első hivatalos átváltás.
- f) A fizetőeszköznek hasonlóan a forintéhoz, 6 különböző címlete van: 500Kfr, 1000Kfr, 2000Kfr, 5000Kfr, 10 000Kfr és 20 000Kfr, viszont nincs fémváltópénze, szükség esetén a forint fémpénzeit használják.
- g) Hogyan lehet szert tenni az új fizetőeszközre? A Kékfrank fedezettsége 100%-os, forintért lehet igényelni (1 Ft=1Kfr) a Rajka és Vidéke Takarékszövetkezet fiókjában, Sopronban két helyütt. Az igénylés korlátozott: csak tagok és szerződést kötött elfogadóhelyek igényelhetik. A befizetett forint összeg zárolt számlán a közösség és az igénylő javára kamatozik a mindenkori jegybanki alapkamattal.
- h) A Kékfrank szabadon átruházható, lejáratát nincs.
- i) Mivel a Kékfrank nem kamatozik, ezért várható, hogy a forinthez képest gyorsabban fog forogni. Erre a fizetőeszközre vonatkozó helyi monetáris politika szerint jelenleg (hogy ellenérdekelte tegyék a Kékfrank visszaváltását), 2%+ÁFA beváltási jutalékot vonnak le visszaváltáskor.
- j) A Kékfrank bevezetése után négy hónappal a másfélszáz elfogadó hely már több mint kétszázra növekedett, és újabb három hónap múlva pedig már 257 helyen lehet vásárolni vele. Az elfogadóhelyek száma gyorsuló ütemben nő, ez mindképpen öröndetes, különösen az, hogy fokozatos átrendezés figyelhető meg a megoszlásban: a korábbi csak élelmiszerre és vendéglátásra szorítkozást felváltja a sokszínű szolgáltatási kínálat. Olyan szolgáltatások, amelyeket a vállalkozások már egymás felé is tudnak telje-

síteni. Általános jelenség, hogy a Kékfrankban fizetők 5-10, sőt akár 35%-os árengedményt is kaphatnak, a pontos adatok a honlapon megtalálhatók.

A soproni patrióták példaképként tekintenek a svájci Wirtschaftsring (WIR) létrehozóira, tanulmányúton is voltak náluk Bazelben, erről filmet is forgattak, amely honlapjukon megtalálható. Távlati célok között szerepel a papíralapú mellett az elektronikus alapú, bankkártyával megvalósított tranzakciók bevezetése és a Kékfrank alapú hitelezési tevékenység megindítása.

Összefoglalásként elmondható, hogy a Kékfrank kiegészítő pénz létrehozói egy már korábban is aktív fogyasztói hálózatra építve határozták el a továbblépést. Ügyüknek megnyerték a helyi és országos gazdasági vezetők és szakértők által támogatását, a feladat ellátására létre hozták Magyarország első Európai Szövetkezetét és hosszú engedélyeztetési folyamaton mentek keresztül, megbirkóztak a média hol barátságos, hol gyanakvó rohamával, de az igazi vizsga most következik: A szövetkezet tagjainak egymás közt minél intenzívebben az új pénzfórmát kell használniuk. Mint egy nagy labdajátékban, se leesnie, se oldalon kívülre nem szabad kerülnie a pénz-labdának. A helyi pénzzel a régió rezilienssé, rugalmasan alkalmazkodóvá tehető. Fenntartható módon működtethetővé válik egy, a közösség által létrehozott és a közösséget szolgáló pénzrendszer, miközben kiegészítve erősíti a tágabb rendszert, a magyar gazdaságot.

S ezzel a gyakorlatban is megvalósul Sopron Európa-hírű hajdani polgármesterének, Lackner Kristófnak¹² a jelmondata: „*Mergitur non submergitur*”, vagyis „Hányódik, de nem merül alá”.

Felhasznált irodalom

- Csermely Péter (2005): *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest, Vince Kiadó.
- Council Regulation (EC) No 1435/2003 of 22 July 2003 on the Statute for a European Cooperative Society (SCE)
- European Parliament and Council Directive 2007/64/EC on payment services in the international market... (Payment Service Directive): <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:0036:EN:PDF>
- Európa Parlament és Tanács 2007/64/EK irányelve: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:319:0001:0036:HU:PDF>
- „Ha-Mi” Összefogunk. Kékfrank utalvány. Svájci tanulmányút (2010. 03. 01–03.03.) letölthető: http://kekfrank.hu/letoltes/svajci_tanulmanyut.html.
- Kornai, János (2010): A közpénzek felhasználásának értékeléséről – A „szakember” és az értékítéletek. *Mozgó Világ*, 2010. novemberi szám, letölthető: <http://mozgovilag.com/?p=4014>
- Makany, Tamas (2006) Review of Peter Csermely: *Weak Links*, Springer Verlag, <http://jasss.soc.surrey.ac.uk/9/4/reviews/tamas.html>.
- Nagy, László (é.n.): The Pan-European Picnic and the opening of the border 11th of September 1989 , <http://www.berliner-mauer.de/laszlo-nagy/lazslonagy-en.htm>
- North, Peter (2006): Constructing Civil Society? Green Money in Transition Hungary. *Rev. of Int. Pol. Economy*, Vol. 13, No. 1, pp. 28-52. [Letölthető: <http://www.jstor.org/stable/pdfplus/25124060.pdf>.] Magyarul: Nagy 2009.

¹² Az ő arcképe díszíti az 5 000Kfr címletűt. 1613-tól volt Sopron polgármestere. Humanista tudósként a helyes kormányzás és nevelés kérdéseivel foglalkozott

- North, Peter (2009): Építsünk civil társadalmat? – Zöld pénz a rendszerváltozás utáni „átmenet” Magyarországon, *Eszmélet* 81. sz. (2009 tavasz). [<http://eszmelet.hu/index2.php?act=period&lang=HU&item=1146&auth=Peter%20North:%20&info=Eszm%C3%A9let%20foly%C3%B3irat,%2081.%20sz%C3%A1m%20282009.%20tavasz%29.>]
- Országgyűlés által elfogadott 2006. évi LXIX. törvény az európai szövetkezekről, letölthető: [<http://www.complex.hu/kzldat/t0600069.htm/t0600069.htm#kagy1>]
- Országgyűlés által elfogadott 2009. évi LXXXV. törvény a pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról. [http://www.pszaf.hu/data/cms2087198/2009_LXXXVtv.pdf]
- Országgyűlés által elfogadott 2009. évi LXXXVI. törvény a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról 1996. évi CXII. törvény pénzforgalmi intézményekkel és pénzforgalmi szolgáltatásokkal összefüggő módosításáról. [http://www.pszaf.hu/data/cms2087197/2009_LXXXVItv.pdf]
- Robertson, James – Bunzl, John (2003): Monetary Reform – Making it Happen. [Letölthető: <http://www.jamesrobertson.com/book/monetaryreform.pdf>.]
- Robertson, James (2009): Money Values and Ethical Values. Curing the Mismatch Between Them. In: Laszlo Zsolnai (ed), *Ethical Prospect: Economy, Society, and Environment*, Springer Science-Business Media BV. [Letölthető: <http://www.jamesrobertson.com/article/moneyvaluesandethicalvalues.pdf>.]
- Tanács 1435/2003/EK rendelete az európai szövetkezetéről. (Magyarul nincs fent a világhálón.) [<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:207:0001:0024:EN:PDF>]
- Tenigl-Takács, László (2010): A tú foka (plebejus röpirat a szegényről), *Mozgó Világ*, 2010. novemberi szám. [Letölthető: <http://mozgovilag.com/?p=4012>.]